

bolan, ljudje pogosto izražajo dvom, da je to res oziroma se pojavlja začudenje zaradi nesoglasja med boleznijo in leti (*ničesar mu ne manjka, ni še star*). V nekaterih primerih pa so učenci zamenjali vzrok s posledico, kajti slednja zveza je za njih neposredno pomembnejša: namesto *juha je vroča, saj smo jo pravkar skuhal*, so se odločali za stavčne zveze *juha je vroča, saj se boš opekel, juha je vroča saj se mora ohladiti*.

Večjo težavnost prirednih vzročnih veznikov od podrednih je mogoče pojasniti z več vzroki: raba podrednega vzročnega veznika, ki jasneje kot priredni vročni vezniki izraža namen govorečega, da bo pojasnil vzrok dejanja ali stanja, je pogostejša. Čutiti je, da so priredni vzročni vezniki izrazito knjižne besede, ki se redkeje javljajo v pogovornem jeziku, posebej redko pa v pogovornem jeziku fizičnih delavcev in kmetov (nižjih družbenih slojev). Zavoljo ohlapnosti stavčne zveze, povezane s prirednimi vzročnimi vezniki, otroci dojamejo veznik kot poudarni prislov (*saj*) in se odločijo za pomenske zveze, ki so izkustveno pogostejše, za njih pomembnejše in čustveno obarvane.

Če si ogledamo razliko med stavkoma *juha je vroča, ker smo jo pravkar skuhal* in *juha je vroča, zakaj (kajti) pravkar smo jo skuhal*, moremo ugotoviti, da prvi stavek izraža enkratno empirično dejstvo, a v drugih dveh vzročnost je podana kot posplošeno spoznanje, da so juhe, ki so bile pravkar skuhane, vroče. Priredni in podredni vzročni vezniki ne pomenijo jezikovnega razkošja, ekvivalentnih izraznih sredstev kakor tudi ne stilističnega sredstva, ampak pokrivajo pomembne spoznavne in miselne premike. Vzročnost, ki jo izraža veznik *ker*, je konkretnejša in zveza med stavkoma tesnejša, zato jo otrok hitreje dojame. Vzročnost, izražena z *zakaj*, *kajti*, *saj*, je abstraktnejša, zveza med stavkoma je zato ohlapnejša in otrok jo težje dojame.

(Nadaljevanje in konec v prihodnji številki.)

Tone Pretnar

Jagiellońska univerza v Krakovu

METRIČNI VZOREC IN KITIČNA ZGRADBA SLOVENSKE PESMI MIKLOŠA KÜZMIČA

0. Küzmičevo pesemsko besedilo *Ki si premišlavaš z žitka človeka*¹ zasluži elementarni opis metričnega vzorca in kitične zgradbe, ker je v avtorjevem pesništvu izjemno: je edino slovensko² (ali bolj natančno: edini slovenski prevod domnevno tudi Küzmičeve³ latinske kantilene *Qui humanae legis vitae folium*) in edino, ki je bilo prvenstveno namenjeno petju⁴.

¹ Besedilo je prvič izšlo v knjigi Jožeta Smeja, Muza Mikloša Küzmiča, Murska Sobota, 1976, Pomurska založba, s. 35 (ob latinskem originalu na strani 34).

² Ibid., s. 11, v. 24—27.

³ Ibid., s. 11, v. 3—4.

⁴ Ibid., s. 34, opomba 1.

Nastati je moralo in je tudi nastalo po dvojnih — glasbenih in pesniških — metričnih in strofičnih pravilih, ki oblikujejo vzorec petega besedila, kakršnega je prvotno uresničil latinski original in ga pozneje posnel slovenski prevod, čeprav ga grafični zapis navidezno zabrisuje in dovoljuje sintetično interpretacijo, da »v Küzmičevi narečni pesmi (prevodu iz latinske) ni najti kakega enotnega metruma in rime«⁵.

0.1. Elementarni opis metričnega vzorca bo temeljil na ugotavljanju osnovne metrične enote, ki jo razumemo kot regularno ponavljajoče se skladijsko in pomensko sklenjene enakozložne pešemske segmente, ne glede na njihovo naglasno ali kvantitetno zgradbo, ker se načelo izosilabizma, ki je prevladovalo v srednjeveški latinski cerkveni pesmi in verzifikaciji⁶, ujema z verzifikacijsko prakso v vzhodni varianti knjižne slovenščine nastajajočih cerkvenih pesemskih besedil 18. stoletja, ki je temeljila na zakonitostih lokalne prozodije, umetnostnega izgovora in petja ter se oblikovala pod vplivom strogega silabizma protestantske cerkvene pesmi in pravil madžarskega verzne oblikovanja⁷. Povezovanje osnovnih metričnih enot v verze in meje med verzi signalizira rima, ki jo je v okviru tonično in kvantitetno neorientiranega silabizma treba razumeti kot minimalno zvočno ujemanje zaporedno ali kako drugače razvrščenih klavzul v kitici⁸.

0.2. Kompleksnejši opis metričnega vzorca in uresničitvenih zakonitosti, kot so: tonizacija, kvantifikacija osnovne metrične enote in klavzule, transakcentuacija, popolnost in nepopolnost zvočnega ujemanja klavzul, zahteva podrobnejšo jezikovno (predvsem področja fonetike panonske variante srednjeveške in novo-veške latinščine ter vzhodne variante knjižne slovenščine 18. stoletja zadevajočo) in muzikološko analizo obravnavanega besedila, ki presega zgolj elementarnometrične okvire tega zapisa.

1.1. Glede na definicijo osnovne metrične enote in verza v 0.1 ter omejitve v 0.2 je mogoče verzno nerazčlenjeni zapis originala in prevoda razslojiti na regularno ponavljajoče se pet- in šestzložne segmente in jih — upoštevaje rimo kot razmejevalno znamenje med verzi — združiti v petvrstično kitico z dvema rima, ki glede na zvočno uresničitev klavzule v zadnjem verzu nastopa v treh oblikah:

	1	2	3
1. 11 (6+5)	a	a	a
2. 11 (6+5)	a	a	a
3. 6	b	b	b
4. 6	b	b	b
5. 5	a	b	x

1.2. Da bi izraziteje zaživele metrične in strofične razlike in ujemanja med originalom in prevodom, razčlenimo obe besedili po vzorcu 1.1 in s kurzivnim tiskom zaznamujemo cezurne in končniške stike:

⁵ Ibid., s. 27, v. 1—2

⁶ Prim. Herbert Myśliwiec, *Zarys wersyfikacji łacińskiej średniowiecza*. V: *Metryka grecka i łacińska, piaca zbiorowa pod redakcją Marii Dłuskiej i Władysława Strzelickiego*, Wrocław, 1959, Ossolineum, s. 150—154. Jerzy Morawski, *Polska liryka muzyczna w średniowieczu*, Warszawa, 1973, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 195—229.

⁷ Prim. France Marolt, *Slovenske narodoslovne študije*, 3. zvezek: *Gibno-zvočni obraz Slovencev*, Ljubljana, 1954, Slovenski narodopisni inštitut, s. 20, točka 7 in s. 24, točka 3.

⁸ Prim. Lucylla Pszczółowska, *Rym*, Wrocław, 1972, Ossolineum, s. 83.

I. 1. Qui humanae legis/vitae <i>folium</i> ,	Ki si premisslavaš/z žitka človeka,
2. quod natura scripsit/audi <i>scolium</i> ,	poslójni ka pravi/natura grejšna,
3. debilis, et <i>fortis</i>	močen, i gingavi
4. olim saevae <i>mortis</i>	more vsaki mrejtj,
5. fiet <i>spolium</i> .	pod kosou pridti.
II. 1. Vix faecunda tellus,/florem <i>parturit</i> ,	Komaj začne rasti/trava, i cvesti,
2. occidente sole/rursus <i>occidit</i> ,	s sunčenim zahodom/začne vehnoti,
3. cito <i>evanescit</i> ,	hitro tužna gine
4. quod misellus <i>nescit</i>	i na zemlo kaple.
5. falce <i>corruiť</i> .	— — —
III. 1. Illa Codrum, <i>Craesum</i> ,/herum, <i>famulum</i> ,	Ona kosa Creza,/slugo vörnoga,
2. <i>macrum</i> et <i>obesum</i> /servum, <i>liberum</i> ,	lejpoga, tüčnoga/ino sühoga,
3. uno sternit <i>ictu</i> ,	z ednim mahom skonča,
4. finito <i>conflictu</i>	vö ga zbríše s svejta,
5. fert in tumulum.	i vu grob zapre.
IV. 1. Ergo mi tenelle,/delicate <i>flos</i> ,	Zato moj cveteči/i gingavi <i>cvejt</i> ,
2. <i>falcis</i> violenter/brevi <i>fies cos</i> ,	ete kose ti brüs/bodeš skoro <i>lejt</i> ,
3. autumnno vel <i>vere</i> ,	v zimi ali v leti,
4. quemlibet <i>delere</i>	znaj da ti bo mrejtj
5. est Saturni <i>mos</i> .	i s svejta pojdti.
V. 1. Aeneum sit stamen,/sit <i>siliceum</i> ,	Naj bo konec krepki/na kom visiš <i>ti</i> ,
2. <i>lineum</i> sit <i>filum</i> ,/vel sit <i>ferreum</i> ,	naj bo on železni/ali brunčeni,
3. si semel <i>rumpetur</i> ,	či se ednouk vtrgne
4. nunquam <i>connectetur</i> ,	zvezati se nemre
5. actum actum est.	nazaj zobstom je.
VI. 1. Nemo suae vitae/nimio <i>fiderit</i> ,	Zato se vu žitki/nemaš vüpati,
2. quamvis suam vitam/probe <i>noverit</i> ,	v mouči, i v moudrosti,/niti v lepoti,
3. illa <i>filum</i> <i>scindet</i> ,	smrt ti konec vtrgne
4. unde <i>vita</i> <i>pendet</i> ,	i pod noge vrže,
5. si <i>libuerit</i> .	da se ne dovejš.
VII. 1. Si haec ergo <i>vita</i> /leve <i>folium est</i> ,	Ah či zato žitek/pero lejhko <i>je</i> ,
2. si haec ergo <i>vita</i> /mortis <i>arbor est</i> ,	i či ete žitek/smrti drejvo <i>je</i> ,
3. noli <i>deviare</i> ,	o človik ne bloudi,
4. <i>amplius amare</i>	niti že ne lübi
5. quod <i>caducum est</i> .	ka je nestalno. ⁹

1.2.1. Opazno je konsekventno uresničevanje silabičnega metričnega vzorca tako v latinskem originalu kot v slovenskem prevodu, mestoma so celo medbesedne meje v verzuh ali polstijšu identične: v drugem polstijšu I. 1; I. 4; III. 1; v drugem polstijšu III. 2; III. 3; IV. 1; v drugem polstijšu IV. 2; v drugem polstijšu VI. 1; v drugem polstijšu VI. 2; VII. 1; VII. 2.

⁹ Prekmurski črkopis osemnajstega stoletja je v tem zapisu zamenjan z gajico.

1.2.2 Večje razlike med obema besediloma zadevajo kvantitetno kitično zgradbo (druga kitica je v slovenskem prevodu le štirivrstična), predvsem pa razvrstitev in tipe rim. V latinskem originalu prevladuje prva oblika razvrstitve rim (šest kitic), v slovenskem prevodu druga (štiri popolne kitice in ena štirivrstičnica, ki jo je v petju obvezovalo ponavljanje zadnjega verza¹⁰), tretja oblika pa je v obeh besedilih naključna (v izvirnem ena kitica, v prevodu dve). Naglasno nedoločena rima je grafično, akustično in gramatično bogatejša v latinskem izvirniku (1 trizložno, 8 dvozložnih in 5 enozložnih ujemanj) kot v slovenskem originalu (2 dvozložni ujemanji in 12 enozložnih). V obeh besedilih se rima tudi silabično pogloblja (latinski original, III. 1 in 5; slovenski prevod, IV. 3 in 4) in bogati z dodatnim enozložnim stikom (vse klavzule druge kitice originala in prve štiri v tretji kitici prevoda). Dodatni enozložni stik povezuje obravnavana besedila s Küzmičevim latinskim in madžarskim pesništvo, samo z madžarskim pa dvodelnost prvega in drugega verza vsake kitice in sporadični cezurni stik, ki je v latinskem originalu zvočno bogatejši (III. 1 in 2) kot v slovenskem prevodu (III. 1 in 2; V. 1 in 2; VI. 1 in 2).

Po toničnih pravilih rimanja, ki jih je izoblikovala centralna slovenska pesniška praksa, bi bilo mogoče kot polni moški stik brati le naslednjih šest rimanih parov: *cvestí — véhnoti* (II. 1 in 2), *vörnoga — sühoga* (III. 1 in 2), *skončá — svejtá* (III. 3 in 4), *cvejt — lejt* (IV. 1 in 2), *ti — brúnčeni* (V. 1 in 2), *je — je* (VII. 1 in 2), kot polni ženski pa silabično poglobljeni rimani par enozložno koncipiranega trojnega stika »leti — mrejtí« (IV. 3 in 4); vsi ostali stiki pa bi po tem načinu branja zahtevali transakcentuacijo. Citirani primeri opozarjajo le na srečno križanje silabičnega in toničnega principa v realizaciji rimanih klavzul, ki je glede na osnovno definicijo metričnega vzorca in rime v 0.1 sekundarno.

2. Opisi in primerjave v 1 nam dovoljujejo sklep, da v Küzmičevem slovenskem pesemskem besedilu *Ki si premišlavaš z žitka človeka* ne gre za odsotnost kakih posebnih metričnih in strofičnih zakonitosti, temveč za drugačen, v slovenski pesniški praksi manj produktiven tip verznega in kitičnega oblikovanja:

(1) osnovna metrična enota verznega vzorca je tonično neorientiran silabični peterec in šesterec v funkciji verza ali polstišja; razmejevalno znamenje med verzi je rima;

(2) rima je minimalno, tonično neorientirano zvočno ujemanje dveh ali več klavzul.

Tonično neorientirani silabizem se je kot metrični princip v slovenskih — tako centralnih kot vzhodnih — petih pesemskih besedilih tesno povezoval s tonično strogo določenim glasbenim metrom. Transakcentuacije, ki so v zavesti pevca in poslušalca zabrisovale pomen sporočila in budile estetsko neugodje, so povzročile, da je kot princip verznega oblikovanja — v centru že proti koncu 16. stoletja, na vzhodu kasneje — začel slabeti in v prvi polovici 19. stoletja zamrl tudi v vzhodnoslovenski pesniški praksi. V tem je brščas tudi vzrok, da se današnjemu bralcu in prevajalcu razodeva zgolj še kot metrična in ritmična neorganiziranost.

¹⁰ O oblikovanju pete kitice glej Zmaga Kumer, Uvod v glasbeno narodopisje, Ljubljana, 1969, Filozofska fakulteta, s. 76–81.